

Brazília a hierarchikus, államvezérelt kapitalizmus csapdájában

Braziliát Stefan Zweig már a múlt század közepén a jövő országaként jellemezte – kissé pesszimistán hozzá tehetnénk, hogy azóta is az maradt. Bár az “örök feltörekvő” dél-amerikai ország gazdaságtörténete a liberális és államvezérelt gazdaságpolitikai ciklusok állandó váltakozásával jellemezhető, a piacgazdaság működési mechanizmusait, logikáját tartósan az állami irányítás, a hierarchikus és informális kapcsolatok dominálják, és ez még a huszonegyedik század elején is érvényes (sőt a legújabb politikai és gazdasági változások tükrében egyre inkább erősödő tendenciát mutat).

A gazdaságpolitika ciklikusságát jól jelzi a „rövid” huszadik század, és az azóta eltelt időszak. Az államilag irányított fejlődési modell átívelt az importhelyettesítés különböző variációival jellemezhető 1930 és 1985 közé eső öt évtizeden. Majd a század végén a strukturális kiigazítás (liberalizáció és privatizáció) időszaka következett. Az ezredforduló után azonban újra az állami szerepvállalás növekedése figyelhető meg, amit 2012 óta eleinte fokozatosan és burkoltan követett a piac-orientált reformok irányába való elmozdulás. 2016 óta pedig nyilvánvalóan és explicit módon a liberális gazdaságpolitika útjára lépett legnagyobb dél-amerikai ország.

A brazil fejlődési pálya jobb megértéséhez az egyedi brazil vonások és előzmények ismerete elengedhetetlen, hiszen a történelmi meghatározottságok és folytonosságok jelentősen korlátozzák a mindenkori döntéshozók mozgásterét. A legújabb államkapitalista kísérlet az elmúlt években bekövetkezett változások értelmezéséhez is jó alapot jelent, miközben felhívja a figyelmet arra is, hogy az igencsak egyedi, brazil kapitalizmusváltozat *mozgó célpont*. A legújabb fejlemények objektív értelmezéséhez és elemzéséhez sok esetben még hiányzik a történelmi perspektíva és nem alakult ki konszenzusos narratíva, így ezek tükrében kifejezetten veszélyes mind a túlzó leegyszerűsítés, mind a napi szintű történések, hírek túlreagálása.

A rendkívül összetett és szerteágazó brazil eset stilizált, rövid bemutatásához, áttekintéséhez több elméleti irányzat ötvözésére van szükség. Latin-Amerikában kifejezetten hosszú hagyományokra tekintenek vissza a fejlődés-gazdaságtani kutatások, amelyeket az egyszerűsítés jegyében két nagy csoportba oszthatunk. Az első az externalista-dependencista elméletek csoportja, amelyek elsősorban a külső tényezőket, a világgazdasági integráció mikéntjét kutatva magyarázták az egyes országok fejlődési pályáját. A másik csoport az államközpontú megközelítéseké, amelyek az állami szerepvállalást, a hazai politikákat vették górcső alá, és azok (erősségei és hiányosságai) mentén kerestek magyarázatot az alulfejlettség

problémáira, a hön áhított felzárkózás elmaradására. Bár mindkét irányzat jelentős eredményeket ért el, ezek az egyoldalú megközelítések hiányos képet adnak a valóságról, és mindenek előtt egy jelentős szeletét elfedik a latin-amerikai fejlődési sajátosságoknak: a magánszektor működési mechanizmusait, logikáját. Ez utóbbi integrálásához a kapitalizmus sokfélesége (Varieties of Capitalism – VoC) irányzatát hívjuk segítségül, amely a vállalatokat helyezi az elemzés fókuszába, ezáltal jól kiegészíti a hagyományos elméleteket és magyarázatokat.

Brazília a huszadik század közepén a latin-amerikai kontinens legrégebbi fejlesztő államát építette ki. Míg a 2003 és 2010 között regnáló Luiz Inácio Lula da Silva (röviden Lula) elnök nevével fémjelzett új államkapitalista modell a napjainkban újra reneszánszát élő kiterjesztett fejlesztő állam elméleti keretében is értelmezhető. Ezt a megközelítést jól kiegészíti a VoC irányzat, annak vállalatközpontú elemzése és eszköztára, ami segít egy teljesebb (bár idő és hely hiányában kétségkívül még mindig stilizált és absztrakt) képet adni a brazil gazdaság, kapitalizmusváltozat működési módjáról, annak egyedi sajátosságairól.

A sajátos múltbeli adottságok következtében Brazíliában egy hierarchikus piacgazdasági modell alakult ki, amely jelentősen és tartósan különbözik a világ más (fejlettebb) régióiban megfigyelhető kapitalizmusváltozatoktól. Ennek a sajátos modellnek a hazai intézményi struktúrája négy alapvető tényező mentén írható le: a multinacionális vállalatok, valamint a hazai üzleti csoportok szerepe, a szegmentált munkaerő-piac, valamint az oktatási és képzési rendszer anomáliái szempontjából.

Az ezredforduló óta a latin-amerikai országok többségében, de Brazíliában különösképpen jelentős változások zajlottak a technológia, a kereskedelem és a hazai intézmények hármának vonatkozásában. Ezek közül kiemelhetjük a dezindusztrializációt (a feldolgozó ipari tevékenységek egy része az olcsóbb munkaerőt kínáló ázsiai országokba települt át); 2. a reprimarizációt (az elsődleges termékek térnyerése mind a termelési, mind az exportstruktúrában, elsősorban a felfutó ázsiai kereslet és magas világpiaci árak következtében); 3. a hazai üzleti csoportok és multinacionális vállalatok terjeszkedését az elsődleges szektorban; és végezetül 4. a munkavállalók nagy része megrekedt az alacsony képzettséget igénylő, alacsony termelékenységű szektorban.

A huszonegyedik századi brazil fejlesztő állam kísérlet jó tesztet jelentett a hierarchikus piacgazdaság koncepciója számára. A 2000-es években úgy tűnt, hogy Brazília tudja a latin-amerikai országok közül a legjobban a hierarchikus kapitalizmus negatív jegyeit ellensúlyozni, és akár ki is törhet a közepes fejlettség csapdájából. Az új szegénység- és egyenlőtlenségek

csökkentésre fókuszáló, az oktatás és technológia fejlesztését is célzó, ugyanakkor erőteljes állami irányítással megvalósított gazdaságpolitika újszerű modellt jelentett a latin-amerikai kontinensen. Mára már tudjuk, hogy (sajnos) Brazília egyértelműen elakadt ebben a kísérletben, és mind a politikai, mind a gazdasági életben kurzusváltás zajlott le, amely az elitista, hierarchikus modell irányába való visszarendeződést valószínűsíti.

Számos érvet felsorakoztathatunk a brazil kapitalizmusváltózat egyedisége mellett. Bár az sok hasonlóságot felmutat a latin-amerikai országok kontextusában megfogalmazott hierarchikus piacgazdaság ideáltípusával (Schneider, 2013), alapvető ismérvekben és számos részterületen mégis eltér azoktól. Ilyenek például nagy hazai belsőpiac és a relatíve diverzifikált hazai ipari szektor, valamint a lényegesen kisebb külgazdasági kitettség – mint akár Chile vagy akár Mexikó esetében.

A brazil kapitalizmusváltózat azonban ugyancsak különbözik a nagy feltörekvő országok államvezérelt kapitalista modelljétől (Nölke et al, 2019), amelynek iskolapéldája Kína (de bizonyos területeken India is sok hasonlóságot mutat). Láthattuk például az elmúlt évtizedekben a gazdaság strukturális átalakulása ellenkező előjellel zajlott, az egyenlőtlenségek hagyományosan magas és tartós szintje, valamint az informális szektor kiterjedtsége alapvetően más fejlődési kontextust jelentett. Továbbá a szociális segélyek és a banki hitelezés elérhetőségének kiterjesztése és a hagyományosan fogyasztás-orientált brazil társadalom lehetővé tette a 2000-es évek elején a Munkások Pártjának kormányzatai számára a hazai fogyasztás felpörgetésén alapuló gazdasági növekedési modellt.

A brazil kapitalizmusváltózat egyedisége mellett érvelve azt *ginga kapitalizmusnak* nevezzük. A *ginga* a brazil futball világból származik, annak az ősi, hagyományos, szamba és capoeira elemekre is építő kreatív, trükkökkel operáló foci stílusnak az elnevezése, amely az 1950-es hazai fiaskó után 1958-ban elhozta a brazilok számára a hön áhított világbajnoki címet. A huszadik század elején mesterségesen létrehozott brazil nemzeti identitásban központi szerepet kapott a futball, nemzeti sporttá vált. Ugyanakkor a *ginga* stílus (szambához és capoeirához hasonlóan) megtestesíti a társadalmi osztályokon, borszínen és etnikai különbségeken átívelő „valóban brazil” életérzést, életörömet és nemzeti büszkeséget, ami éppúgy jelen van a rio-i tengerpartokon éppúgy, mint a Salvadori városközpontban. Ugyanakkor a *ginga*-t körülveszi egyfajta (már-már romantikus) misztikum, egy életérzés, attitűd, amit nem lehet megmagyarázni, ami csak a brazilok sajátja, a génjeikbe ivódott (számukra viszont magától értetődő, evidens, nem igényel különösebb magyarázatot). Ez az egyediség, különlegesség bizonyos fokig a brazil kapitalizmusváltózat sajátja is, amit mindezek alapján akár *ginga*

kapitalizmusnak nevezhetünk (ami annyit jelent, hogy hierarchikus, államvezérelt és informális kapcsolatokon alapuló piacgazdaság, brazil módra).